

УДК 338.48

Гаврилюк А.М., Козловський Є.В.

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню інновацій у вітчизняній туристичній галузі, зокрема питанням формування туристичних кластерів в Україні, а також розвитку міжнародного міжрегіонального співробітництва в сфері туризму.

Ключові слова: інновації, державна політика, туризм, кластер, міжрегіональне співробітництво.

Статья посвящена исследованию инноваций в отечественной туристической отрасли, в частности, вопросам формирования туристических кластеров в Украине, а также развития международного межрегионального сотрудничества в сфере туризма. Ключевые слова: инновации, государственная политика, туризм, кластер, межрегиональное сотрудничество.

The article is devoted to innovations in the domestic tourism industry, particularly the issues of tourist clusters formation in Ukraine and the development of international, interregional cooperation in the sphere of tourism.

Keywords: innovations, public policy, tourism, cluster, regional cooperation.

Постановка проблеми. Інновації – це ідеї та пропозиції (в багатьох випадках засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень та інженерних розробок), що можуть стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) існуючих товарів, створення нових процесів, послуг, чи будь-чого, що може покращити «якість життя» людства.

Характер економічного зростання, конкурентоспроможність країни на світовому ринку, її національна безпека визначаються сьогодні не обсягами наявних ресурсів, а можливістю створювати й ефективно використовувати інтелектуальний капітал, розвивати інноваційну діяльність та інноваційні процеси на всіх рівнях управління. Для сучасної України розв'язання ключових соціально-економічних проблем також неможливо без продуктивного використання науково-технічного

потенціалу, його реструктуризації й формування на цій основі національної інноваційної системи.

Інновації відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку загальнолюдської цивілізації (наприклад, відомий такий феномен як “хвилі Кондрат'єва”) та, зокрема, кожної окремої держави, відповідно більшість сучасних держав намагаються створити та постійно удосконалювати національні інноваційні системи для підтримки процесу створення та впровадження інновацій.

Актуальність дослідження. Становлення і розвиток інноваційної діяльності та наукове забезпечення туризму сприятиме створенню нових оригінальних туристичних продуктів, комплексному використанню та збереженню навколишнього природного середовища та культурної спадщини, патріотичному вихованню, пропаганді здорового способу життя, зміцненню міжнародного авторитету України як туристичної держави. Науково-теоретична та практична значущість виділених проблем зумовили актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного розвитку туристичної індустрії розглянуті в працях таких українських і закордонних вчених: В.І. Биркович, С.В. Дмитрука, К.В. Ермілова, В.О. Квартальнова, С.І. Ковалева, М.М. Малахової, М.О. Міхно, В.С. Новікова, С.Т. Соколова, О.І. Черниш, А.В. Чечель, Г.В. Широкової та ін.

Метою статті є дослідження існуючих інноваційних практик в туристичній індустрії, виокремлення проблем, що перешкоджають її інноваційному розвитку та напрацювання необхідних заходів державної підтримки інноваційних процесів у туризмі.

Виклад основного матеріалу. Інновації в туризмі – різноманітні організаційно-управлінські нововведення, що полягають у цілеспрямованих змінах в діяльності підприємств, організацій й установ туристичної індустрії. До них відноситься правове забезпечення туристичних проєктів, організація нових видів туристичної діяльності, створення кардинально нових туристичних продуктів й товарів для подорожей, інформаційно-рекламне забезпечення туристичного попиту, що включає в себе сучасні комп'ютерні технології та ін. Основні зусилля щодо розвитку інновацій у туризмі спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії та значне поліпшення туристичного сервісу.

Стимулюючий вплив на інноваційні процеси в туризмі справляють різноманітні фактори:

- нові напрямки розвитку науки й техніки, поява новітніх технологій;
- економічна й політична ситуація в окремих країнах та регіонах світу;
- нововведення, здійснювані міжнародними туристичними організаціями;
- нормативно-правові акти, що визначають економічні й політичні принципи функціонування туристичних підприємств;

- зміна ситуації на ринках: поява нових туристичних напрямків, невідповідність пропонованих послуг потребам туристів, зміна структури попиту, поява нових вимог з боку споживачів до якості туристичного продукту;

- впровадження нововведень у діяльність виробничих галузей, тісно пов'язаних з туристичним бізнесом (транспортні компанії, готелі, ресторани, культурно-розважальні заклади, засоби зв'язку);

- непередбачені події, що не залежать від волі суспільства: екологічні й техногенні катастрофи, терористичні акти, військові конфлікти та ін.

В.С. Новіков, досліджуючи інновації в туризмі, зазначає, що інноваційна діяльність в сфері туризму спрямована на створення нового або на зміну існуючого продукту, на удосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних й телекомунікаційних технологій та сучасних форм організаційно-управлінської діяльності [5, с. 127]. У зв'язку з тим, що створення та впровадження різноманітних нововведень потребує об'єднання зусиль різних суб'єктів господарської діяльності, інноваційний шлях розвитку туристичної галузі не можливий також без здійснення державної підтримки. В Україні здійснюється розробка та реалізація інноваційної політики у вітчизняній туристичній галузі Державним агентством України з питань науки, інновацій та інформатизації, Державним агентством України з туризму та курортів, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Правове регулювання інноваційної сфери здійснюється законами України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», постановами Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку в Україні», «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку в Україні на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» та іншими нормативно-правовими актами [3, с. 12].

Проте реального застосування інноваційних механізмів у всіх сферах суспільного життя не відбулося, що зумовило нещодавнє прийняття нової редакції Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Цим законодавчим актом (стаття 4) стратегічними пріоритетними напрямками на 2011-2021 рр. визначено сім сучасних науково й економічно обґрунтованих напрямів впровадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [6].

Характерними ознаками втілення нової політики є розвиток інновацій та інфраструктурна підтримка бізнесу, наприклад, наукових

центрів, технологічних парків, інноваційних центрів або бізнес-інкубаторів. Вони є елементами інфраструктури, спрямованої на розвиток інновацій. Зазвичай, усі необхідні для здійснення інноваційної діяльності складові, наприклад, академії, науково-дослідні інститути та підприємства, зосереджуються в одній місцевості (або в одному регіоні).

Політика підтримки дедалі більше залежить від спроможності інновацій та інфраструктурної підтримки бізнесу, сприяння розвитку підприємництва, участь в ініціативах кластерів, створення нових компаній, а також розвиток інноваційних культур у регіоні. До відома керівництва, інновації та інфраструктура підтримки бізнесу повинні розвиватися не для самих себе, а задля розвитку регіонів, отримання знань і територіальної наукоємної економіки [3, с. 15].

Провідна роль у процесі активізації інноваційного розвитку туристичної індустрії належить формуванню в Україні регіональних та міжрегіональних кластерів, що дозволить оптимізувати діяльність виробничих систем, активізує розвиток високотехнологічних і наукоємних виробництв, сприятиме використанню переваг спеціалізації компаній, створюючи на цій основі потужний синергетичний ефект соціально-економічного зростання як на регіональному, так і на національному рівні.

В інституційно-правовому вимірі під «кластером» слід розуміти спеціальний режим господарювання, що передбачає тісну співпрацю підприємницьких структур регіонального та/або міжрегіонального рівнів з органами місцевої влади, науковими, освітніми установами, громадськими організаціями з метою підвищення прибутковості виробництва, конкурентоспроможності продукції й послуг, підвищення експортного потенціалу та сприяння соціально-економічному розвитку регіону в цілому.

На сьогодні туристичні кластери створені в багатьох країнах, при цьому механізми їх створення та взаємодії з іншими кластерами у багатьох аспектах є подібними. Що стосується досвіду створення туристичних кластерів в зарубіжних країнах, то дана проблема має досить високий рівень наукового та практичного опрацювання в Італії. Завдяки державній підтримці було створено дієвий кластер в Італії – місцева туристична система «Тразименське озеро» в Умбрії, яка об'єднує поряд із туристичними підприємствами, закладами розміщення та харчування, також торговельні організації, підприємства з виробництва товарів широкого вжитку, товарів, специфічних для даної місцевості (вино, оливкова олія). З інших діючих кластерів слід згадати «Салінунтінські терми» (Сицилія), «Адритатичне море і берег», «Міста мистецтв, культури та бізнесу» (Емілія-Романія). Піонером кластеризації в Україні є Хмельницька область, де понад 10 років функціонують будівельний та швейний кластери, а у 2002 р. було започатковано перший в Україні туристичний кластер «Оберіг», оформлений у вигляді громадської організації, до якої увійшло понад 50 представників сільських господарств, фермерів, рибалок та майстрів народних промислів.

За прикладом Хмельниччини кластерне співробітництво у туристичній сфері розвивається в Автономній Республіці Крим. Враховуючи регіональну спеціалізацію Криму, саме туристична сфера (рекреаційний та діловий туризм) є однією з найбільш перспективних для розвитку кластерів у регіоні. За підтримки Фонду розвитку демократії Посольства США в Україні на півострові було створено три туристичні кластери у Роздольненському, Чорноморському районах та у с. Дачне під Судаком [1].

Значний потенціал кластеризації в Автономній Республіці Крим має м. Севастополь, що завдяки стратегічному розташуванню, високому інтелектуальному потенціалу (у т.ч. наявності мережі ВНЗ та науково-дослідних установ), наявним культурно-історичним цінностям тощо може стати центром формування декількох перспективних кластерів.

Наразі у Криму реалізовується українсько-німецький проект «Сприяння економічному розвитку та зайнятості», ініційований Німецьким товариством технічного співробітництва в Україні. Серед найважливіших напрямів цього проекту є наступні: «Інтеграція мегакластеру «Севастополь» у регіональну економіку й системи національних та транскордонних партнерств»; «Вивчення можливості формування у м. Севастополі кластеру конференц-туризму»; «Проведення дослідження передумов для розвитку кластеру «Бухти Севастополя» [7, с. 15].

На думку О.М. Кальченко, основними перевагами кластерної моделі організації туристичної діяльності національних підприємств є:

- підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності спільної діяльності об'єднаних у туристичний кластер підприємств порівняно з відокремленою діяльністю;
- зменшення собівартості послуг за рахунок спільного використання туристичних ресурсів і туристичної інфраструктури, розширення кола конкуруючих між собою постачальників й споживачів туристичних послуг, розвитку кооперування, договірної спеціалізації;
- стимулювання інноваційного розвитку, розширення доступу до інновацій шляхом збільшення міжфірмових потоків ідей та інформації;
- формування локального галузевого ринку праці, що дозволяє здійснювати обмін співробітниками, їх стажування, підвищення кваліфікації;
- покращення інвестиційної привабливості регіонів;
- кластеризація туристичної діяльності при правильній організації стимулює зростання та розвиток інших виробництв;
- кластерні технології сприяють налагодженню зв'язків між державними та бізнесовими колами при розв'язанні соціально-економічних проблем регіонів [4, с. 190].

Одним з основних напрямів активізації інноваційного розвитку туристичної індустрії є використання потенціалу міжнародного міжрегіонального співробітництва. Зазначимо, що державна політика України щодо регулювання міжнародної співпраці регіонів переважно

зосереджена на прикордонному та транскордонному співробітництві. Внаслідок цього регіони України різною мірою залучені до участі у проектах туристичного співробітництва з європейськими регіонами.

До прикладу, регіони українського Причорномор'я практично не залучені до міжнародної економічної міжрегіональної співпраці. Винятком є Одеська область як учасник єврорегіону «Нижній Дунай», та Автономна Республіка Крим, які в силу своїх туристично-рекреаційних та інноваційних можливостей, є потенційно успішними партнерами для регіонів різних держав, у тому числі й тих, з якими Україна не межує.

Доречно зазначити, що у липні 2011 р. було розглянуто проект до угоди між Автономною Республікою Крим і провінцією Хайнань Китайської Народної Республіки на 2012-2014 рр. Країна-партнер проявляє велику зацікавленість щодо співпраці з інституціями Кримського півострова у будівництві, туризмі, науці, освіті та охороні здоров'я.

З метою впровадження у регіоні інноваційних методів господарювання, у вересні 2011 р. відбулась зустріч міністра економічного розвитку і торгівлі Автономної Республіки Крим з керівниками структурного підрозділу найбільшої у світі аудиторської мережі «PricewaterhouseCoopers» – компанії «Investek». На сьогодні фахівці цієї структури проявляють інтерес до розвитку Ялтинського морського торгового порту і Міжнародного аеропорту «Сімферополь» та пропонують здійснити фінансування проекту на основі державно-приватного партнерства.

Крим має налагоджене співробітництво майже з усіма суб'єктами Росії. Найефективніше економічне та інвестиційне співробітництво відбувається з містом Москва, яка є однією з найбільш активних іноземних інвесторів на Кримському півострові. З червня 2004 р. встановлено партнерські відносини з Бурятською Республікою: йдеться про поставки в сибірські регіони фруктів, консервованої продукції, вин елітних сортів; залучення інвесторів до оздоровчо-курортної галузі, розвитку туризму і деревообробної промисловості; перспективним є проект щодо створення туристичного холдингу між узбережжям Кримського півострова і Байкальською територією, що пов'язано з сезонністю курортного відпочинку [2, с. 37].

На початку вересня 2011 р. відбулося спільне засідання робочих груп з підготовки пропозицій щодо розвитку співробітництва між Автономною Республікою Крим та Курською областю Російської Федерації. Регіони мають значні перспективи у розвитку співробітництва в санаторно-курортній сфері, сільському господарстві, молодіжній політиці та освіті.

В рамках «Днів Криму в Ризі» у вересні 2011 р. пройшло перше засідання робочої групи Міністерства туризму і курортів Автономної Республіки Крим і Ризької Думи, яка була створена з метою формування стійкого двостороннього туристичного потоку. У ході засідання було підписано протокол про співпрацю, яким визначено її основні пріоритетні напрями в галузях туризму та культури. У червні 2011 р. у Бахчисараї було

відкрито міжнародний туристичний інформаційний центр, створений за підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки. Проект передбачає позначення кримських туристичних маршрутів за європейськими стандартами та реалізовуватиметься за підтримки місцевого Агентства регіонального розвитку.

Співробітництво між Автономною Республікою Крим та Бургаською областю Республіки Болгарія розпочалось у 2006 р. із укладання відповідної Угоди про міжнародне співробітництво у сфері туристичної діяльності. Віднедавна воно доповнилось торгово-економічною співпрацею, співробітництвом у транспортній сфері, що стосується розвитку морських портів Кримського півострова, галузях культури, археології, архітектури та містобудування [2, с. 38].

Основні висновки і перспективи подальших досліджень. До інновацій в туристичній індустрії слід віднести наступні процеси: правове забезпечення туристичних проектів, організація нових видів туристичної діяльності, створення кардинально нових туристичних продуктів й товарів для подорожей, інформаційно-рекламне забезпечення туристичного попиту, що включає в себе сучасні комп'ютерні технології та ін. Потужний інноваційний потенціал щодо активізації розвитку туристичній індустрії в Україні має створення регіональних та міжрегіональних кластерів. Протягом останніх років розвиток туристичних кластерів стає одним з пріоритетів економічної політики у регіонах України, розпочато реалізацію кластерних ініціатив спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу, міжнародних та неурядових організацій. Практична реалізація інноваційних підходів розвитку в туристичній індустрії України тісно пов'язана з використанням переваг міжрегіонального співробітництва, що стимулюватиме розвиток внутрішнього ринку, посилить економічну та соціальну єдність країни, активізує міжнародне міжрегіональне співробітництво (у формах транскордонної, транснаціональної кооперації). З метою подальших досліджень інноваційних процесів у вітчизняній туристичній індустрії варто активізувати діяльність із використанням інформаційних систем і технологій, які сприятимуть розробці, популяризації та просуванню місцевих туристичних продуктів та поглиблюватимуть публічно-приватне партнерство.

Використані джерела:

1. Гордецька Н. "Турист повинен мати гарантії, що сільський відпочинок буде якісний, безпечний і надійний..." / Інформаційна агенція "Голос України", 15.06.2011 р. – Режим доступу: <http://ua.golos.ua/uncategory/20110615>. – Назва з екрана.
2. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні / [С.О. Біла, Я.А. Жаліло, В.І. Жук та ін.] . – К. : НІСД, 2011. – 47 с.
3. Інновації в Україні : Європейський досвід та рекомендації для України. – Том 3. – Інновації в Україні : пропозиції до політичних заходів. – К.: Фенікс, 2011. – 74 с.
4. Кальченко О.М. Кластеризація в туристичній галузі / О.М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – Чернігів: ЧДТУ, 2009. – № 39. – С. 186-195.
5. Новиков В.С. Інновації в туризмі : учеб. пособ. / В.С. Новиков. – М. : Академия, 2007. – 208 с.

6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України, прийнятий 8 вер. 2011 р. № 3715-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841.
7. Пузикова Л. Кластерні дослідження конференц-туризму в Криму / Л. Пузикова // Журнал Верховної Ради України “Віче”. – 2009. – № 21. – С. 15.